

5-10-2019

PROBLEMS OF TRANSLATING IN THE DECLINES OF GERMAN AND ENGLISH

Gavharoy Isroiljon kizi
Andijan State University

Shahnozaxon Abdullayeva
Andijan State University

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Isroiljon kizi, Gavharoy and Abdullayeva, Shahnozaxon (2019) "PROBLEMS OF TRANSLATING IN THE DECLINES OF GERMAN AND ENGLISH," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 2 , Article 35.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss2/35>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

PROBLEMS OF TRANSLATING IN THE DECLINES OF GERMAN AND ENGLISH

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

NEMIS VA INGLIZ TILLARIDAGI SANAMALARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR

Gavharoy Isroiljon qizi, katta o'qituvchi
Abdullayeva Shahnozaxon Xabibullo qizi, talaba
Andijon Davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada nemis va ingliz tillaridagi sanamalar tarjimasidagi muammolar va ularning semantik jihati tahlil qilingan, misollar bilan izohlangan.

Kalit so'zlar: nemis tili, ingliz tili, struktura, semantika, tarjima, sanama, tilshunoslik.

PROBLEMS OF TRANSLATING IN THE DECLINES OF GERMAN AND ENGLISH

Gavharoy Isroiljon qizi, senior teacher
Abdullayeva Shahnozaxon Xabibullo qizi, student
Andijan State University

Abstract: This article discusses the problems of translation of German and English translations and their semantic aspect.

Key words: German language, Uzbek language, structure, semantics, translation, declines, linguistics.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА СЧИТАЛКА НЕМЕЦКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Гавхарой Исроилжон кизи, старший преподаватель
Абдуллаева Шахнозахон Хабибулло кизи, студентка
Андижанский государственный университет

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы перевода немецких и английских переводов и их семантический аспект.

Ключевые слова: немецкий язык, узбекский язык, структура, семантика, перевод, санам, лингвистика.

Ruslarda – schitalka, tojiklarda – shumurak, turkmanlarda – sanavoch, tatarlarda – sanashu, ozarbayjonlarda – sanama terminlari bilan ataluvchi bu o'yin turi respublikamizning turli joylarida "sanashlar", "she'riy sanoq", "sanama" nomlari bilan yuritilsa-da, G' Jahongirov uni "sanoq termalari" deb ataydi. Termaning mustaqil janr ekanligi inobatga olinsa, mazkur iborada atamalik mohiyati ko'rinmaydi. "Sanoq" atamasida arifmetik ma'no bo'rtib turadi, shu sababli folklor hodisasi mohiyatini ifoda etish xususiyati zaif. Binobarin, "sanama" mavhumi bolalar folklorlariga xos hodisa mohiyatini to'la va ixcham shaklda poetik ko'tarinkilikda aks ettirgan holda yuqorida qayd etilgan boshqa xalqlar folklorshunosligida taomiliga kirgan atamalarga teng ekvivalent sifatida ilmiy muomala uchun ham g'oyat qulay atama bo'la oladi.

Sanamalar behad keng tarqalgan o'yin boshlanishi oldidan uni boshlab beruvchini aniqlash, biror bola galini, navbatini tayinlashdan iborat. Sanamalar butun o'yinga kompozitsion asos bo'lolmasa-da, muqaddima sifatida o'yin kompozitsiyasi –

uzv (komponenti)ini tashkil etadi va o'sha o'yinning umumiy yo'nalishiga poydevor soladi. Bu mas'ul vazifa sanamalarda raqamlarni "poetik raqsga tushirish", so'z yoki so'qma (ma'nosiz) so'zni raqam o'rnida sanash intonatsiyasida qo'llash asosida ritmik o'ynoqlikka erishish negizida amalga oshiriladi. Bunda sanamalarning leksik xususiyati qanchalik bo'ritb ko'rinsa-da, ularni ritmik ohangdorlikdan xoli holda tasavvur etish yaramaydi. Shu xususiyatiga ko'ra sanamalarning uch turini ko'satish mumkin:

1. Voqeaband sanamalar. Bu turga mansub sanamalar asosini sanash ritmiga omixta sujet tashkil etadi. Bunday sujetlar mo'jazgina bo'lib, bir-biriga mantiqan bog'langan ikki-uch harakatnigina ifodalaydi. Harakatning mantiqan izchil tartibi sanash ohangini yuzaga keltiradi. Leksik vositalarning barchasi shu sanash ohangini kuchaytirishga bo'ysundirilgan bo'ladi. Natijada sanash ritmi raqamlar vositasida ham, sanoq ottenkasidagi ma'noli so'zlar vositsida ham qalqib yuzaga chiqib turadi. Shu xususiyatiga ko'ra voqeaband sanamalar ikki ko'rinishga ega:

a) Raqamlar ritmik asos bo'lgan voqeaband sanama. Bulara raqamlar "poetik raqs"ga tushadilar. Poetik ijodning boshqa biror turida ular bunchalik nufuzga ega bo'la olmaydilar. Raqam harakatning mantiqan tartibinigina emas, balki ritmini ham ifodalovchi ohang kasb etib, voqeaband sanamaning kompozitsion yaxlitligini ta'minlovchi "qon va jon"iga aylanadi. Janrning sanama deyilishida ham shu bosh xususiyat inobatga olingan. Raqamlar shunchaki tilga olinmaydi, balki ritmik asosni hosil qilish niyatida vaznga solinadi. Shu sababli bu xildagi poetik sanashlarda barcha raqamlar qatnashmaydi. Ko'pincha birdan yettigacha, birdan o'n ikkigacha va birdan o'n oltigacha bo'lgan raqamlar qatorigina aktiv qo'llanadi. Biroq birdan ikkigacha, uchgacha, to'rtgacha... yettigacha va nihoyat ba'zan o'ngacha to'liq sanalsa-da, qolgan hollarda ritmik ehtiyoj va qofiya ohangdoshligi talabiga ko'ra sakrab o'n ikki yoki o'n olti sanog'i aytib ketilaveradi:

Bir, ikki... aylana,
Aylangani kir yana.
Anqov bo'lma, ey o'rtoq,
Doving keladi yana.

Yoki:

Bir, ikki...o'n...o'n ikki,
O'n ikki deb kim aytdi?
O'n ikki deb men aytdim,
Ishonmasang, sanab boq:
Birim – bilak,
Ikkim – elak.
Uchim – ichak,
To'rtim – terak.
Beshim – beshik,
Oltim – olganim,
Yettim – yetganim,
Sakkizim – jonon qizim,
To'qqizim – qizilyuzim,

O'nim- ishimdagi unum,
O'n birim – aytilmagan sirim.
O'n ikkim – chiqa tur san, ukkim

sanoq intonatsiyasidagi ma'noli so'zlar asosida qurilgan voqeaband sanamalar. Bunda raqam o'rninin so'z egallagan bo'ladi. Xo'sh, nega raqam chekindi ekan? Buning ijtimoiy ildizlarini turli xalqlar etnografiyasiga xos taqiqlovchi irim-sirimlarda yaqqolroq ko'rish mumkin. Ma'lumki, qadim zamonlarda raqamlarga sig'inish, ularni muqaddaslashtirish va faol vositasi sifatida aydin taqiq – (tabu)larni yuzaga keltirgan[1]. “sanashning taqiqlanishi sirlilikni ta'minlovchi vosita” sifatida talay xalqlarda xilma-xil tabularni paydo qilganligiga doir qator misollar keltiradi: ruslarda ovni, ukrainlarda asalari uyasini, chukchilarda bug'uni sanash taqiqlangan. Bunday sanash o'sha narsalarning barakasini uchirarmish. Xuddi shunday aqidaga ko'ra, sibirliklar tuxum va jo'jani sanashmaydi, ruminlar faqat dushanba kunida narsalarni sanashni xosiyatsiz hisoblashadi. Ular eng yomon ko'rgan kishisining narsalarini ovoz chiqarib dushanbada sanashsa – bu qarg'aganlari bo'larkan. Yahudiylar barcha jonlilarni sanashni gunoh hisoblasa, polyaklar bola o'g'irlovchilarni ilohiy kuchlar nomini sanab aytish evaziga qarg'ashadi.

Sanashga oid bunday tabu Sharq xalqlari, jumladan o'zbek xalqi turmushida ham uchraydi. Islom aqidalarining odamni sanashni man etganligi, shuningdek, barakasi o'chmaslik uchun yana talay tirikchilik vositalarini oldindan sanamalik an'analari ana shunday taqiqlar silsilasini tashkil etadi.

Sanamalarda esa bevosita inson, aniqrog'i o'yinchilar sanalganidan ana shunday tabularga javob tarzida davrlar o'tishi bilan raqamlar o'rnida so'zlarni qo'llash majburiyati orta brogan. Natijada sanamalar sifatida o'zgarishlarga uchrab. Leksik jihatdan takomillasha brogan; ularda oshkora raqamlar o'rnida sililikni ta'minlovchi so'zlar, xatto so'qma so'zlar qo'llana borishi poetik an'anaga aylangan.

Biroq so'z ham, so'qma so'z hamsanash intonatsiyasida qo'llangan holda sanamaning ritmik poydevori vazifasini o'tab kelgan. Eng muhimi, bunda so'z ikkita asosiy ma'noga ega: o'z, ya'ni aynan tarkibiy qismiga xos ma'nosi va umumiy ma'nosi. Birinchisi – sanoq-o'lchov, ikkinchisi – logik. Hatto bolalar raqamlarni qo'llamaydigan so'z – matnlarda ham sonlar naqd fakt bo'lib turishadi, bu sanamalarda so'zning chinakam o'z ma'nosi hisoblanadi: shovqin solish asosida ta'kidlangan har qanday o'lchov birligi ayni choq birligidir.

Qovun palak Chuvak qovun
Guvak otdi. Shirin ekan.
Guvak emas, safdan chiqsin
Chuvaq otdi. Qo'lim tekkan!

Ko'rinadiki, sanamarldagi har bir so'z, avvalo, sanoq ohangidagi o'z ma'nosida qo'llangan bo'lib, logik ma'nosi [Logik ma'nosi – shunchaki yo'l-yo'lakay, ikkinchi darajali ma'nosidir.] ikkinchi o'ringa chekingan. Har bir so'z ikki hijoli tuproq sifatida ta'kidlanuvchi urg'u olib, sanash intonatsiyasini hosil qilgan. Shu sababli uni faqat shovqin solib aytish mumkin. Bu sanamalar ijrosining xarakterli belgisidir. Sanamalardagi sanash ohangi qo'l yoki oyoq harakatlari bilan to'ldirilib, tasdiqlanib turiladi. Yuqoridagi sanama ijrosi jarayonida qo'l harakati ritmni boshqaruvchi vosita

vazifasini o'tashi lozim. Undagi har bir so'zni onaboshi o'yin ishtirokchilari ko'ksiga qo'lini navbatma-navbat tekkiza turib aytmog'i, shu asosda sanoq ritmini bo'rttirib ta'kidlashga erishmog'i lozim. Shu zaylda sanash intonatsiyasi asar ritmik asosiga aylanib, mazmunini xiralashtirmagan, bil'aks, so'zning ikkinchi qirrasini – logik mazmunini yarqiratib, voqeabandlikni ta'minlagan. Bunda bolalarcha tafakkur shiddatini aks ettiruvchi poetik leksika e'tiborga loyiq. Chunonchi harakat shiddatini anglatuvchi "guv" so'zi bola poetik nutqida ritmik ehtiyojga ko'ra "guvak" shaklini olib, qovun palagining gullab o'sganini yorqin ifodalasa, "oriq" ottenkasidagi "chuvak" so'zi qofiya ohangdoshligini ta'minlagani holda "uzunchoq" ma'nosida qo'llagan, chunki oriqlik uzunchoqlik holatida namoyon bo'lganidan qovun shaklini eslatuvchi assotsiatsiya uyg'ota oladi.

2. Kumulyativ sanamalar. Uch yoshdan o'n ikki yoshgacha bo'lgan bolalarning fikrlashlari, bayon etishlari ayni holatdagi kayfiyatlariga bog'liq ravishda turlicha kechishi psixologik jihatdan asoslangan. Bu yoshdagi bolalar g'oyatda ta'sirchan bo'lganlaridan ehtiroslar girdobida o'z fikrlarini ravon va mantiqan izchil ifodalashga qiynaladilar. Ular kuchli ifodalansalar yoki aksincha, qattiq xafalansalar – fikrlari to'zg'iganday bo'ladi, aslida esa o'sha ichki tassurotlarning xush yoki noxushligini chuqur idrok qilib turadilar, faqat uni ifodalashda allaqanday portlashga o'xshagan fikriy sochiqlik yuzaga keladi. Chunonchi o'pkasi to'lib yig'layotgan bolaning baqir-chaqirishlarini eslaylik: uning baqir-chaqirishlarida mantiqiy izchillik ko'rinmasa-da, so'zlar bor, iboralar bor, biroq bular poyma-poy, mantiqan tartibsiz. Bola ana shu poyma-poy, mantiqan tartibsiz so'zlar, iboralarda o'z arazini, noroziligini to'lib toshib arz etgan bo'ladi. M. N. Melnikov bolalar fikrlashlari va nutqiga xos bunday psixik jarayonning maktab ta'limidagi xususiyatlarini shunday ta'riflaydi: "Boshlang'ich sinflarda, ba'zan hatto 5-6-sinflarda ham o'qituvchilarda ham o'qituvchilar bolalarning o'zaro bog'lanmagan, poyma-poy, tushunib bo'lmaydigan nutqini uchratib turadilar. Bu o'zlariga behad yoqqan urush haqidagi, sarguzashtlarga oid kitoblarni" hikoya qilib berayotgan o'g'il bolalar uchun g'oyat xarakterlidir. Bolaning ichki olamida voqealar shiddat bilan yoyoilib gavdalanadi, biroq nutq ana shu hayot ko'rinishlarining barcha rang-barang qirralarini ifodalashga ulgurmay qoladi, u ayrim o'zaro bog'lanmagan yoki kam bog'langan kartinalarni, obralarni beradi" [2]. Bu kattalarga mantiqsizday ko'rinadi, biroq bolalarning fikrlash yo'sinlariga xos mushtarak psixik xususiyatdir.

Bolalar o'yin jarayonidagi zavq-shavq ta'sirida mantiqsizliklarga tabiiy ravishda yo'l qo'yadilar; hayajonlanib, quvonchlarga to'lib-toshib huzurlanadilar. Bu hol sanamalarning kumulyativ turida chuqur iz qoldirgan. Zotan, ular bolalarning o'yin boshlashdan hayajonlanishlari oqibatida sochilib ketgan fikr-tuyg'ularining mantiqan bog'lanmagan so'z va iboralarda ifodalana turib, sanash ritmiga qat'iy bo'ysungan holda poetic ohangdorlik kasb etib tizmalanishi, to'planishi tufayli yuzaga kelgan an'anaviy o'yin badihalaridir. "Kumulyativ" so'zi bu xildagi sanamalarning yetakchi xususiyati – tartibsiz va mantiqsiz so'z-u iboralarning sanash ritmida to'planishini to'la aks ettirishini nazarda tutib, M. N. Melnikov kumulyativ sanama atamasini qo'llaydiki, buning to'g'riligini nafaqat rus, balki o'zbek sanamalarida ham shunday ichki turning keng tarqalganligi fakti tasdiqlab turibdi. Chunonchi:

Avak-avak, Boy talog'i

Do'stim tavak. Boy kuchugi.
Shoh ho'kizi, Qachon kelar?
Turna qaro, San tur,
Tur kuchugi. San chiq!

Shu holatida sanamada yaxlit bir manzarani tasavvur etishda nimadir yetishmayotganday, sintaktik konstruksiyasi sanash ritmida bolganidan mantiqdorlik bir qadar chekinganday. Shunga qaramay, unda hayvonlar, qushlar va hashoratlarni ifodalovchi epitentli obrazlar tizimi mavjud. Bolalar shunday obrazlar vositasida tabiatga munosabatlarini ham yashirmaydilar. Ular tushunchasidagi "Shoh ho'kizi", "Shoh kapalak" obrazlari o'sha hayvon va hashoratning shohga qarashlilikini anglatmaydi, balki "ho'kizlar shohi" – eng zo'ri, yaxshisi, "kapalaklar shohi" – eng chiroylisi, go'zal ottenkalarini ifodalab, bolalarning estetik didlari kategoriyasini namoyon etadi.

3. So'qma sanamalar. Bu xildagi sanamalarning farqli xususiyati shundaki, bular da voqeabandlik (sujet) yo'q, raqam, ma'noli so'z butkul chekingan, faqat so'qma (ma'nosi) so'z hal qiluvchi poetik mohiyat kasb etgan.

Xo'sh, hech qanaqa mazmuni bo'lmagan so'qma so'z qanday qilib poetic mohiyat kasb etishi mumkin? Prof. G. S. Vinogradov bolalar nutqida so'qma so'zning paydo bo'lishi sabablarini shunday izohlaydi: "Bolalar ongli va ongsiz ravishda kuzatuvchandirlar: ular olam go'zalligini va undagi turli xil xususiyatlarni ko'radilar va his qiladilar, lekin ularning ixtiyorlarida o'zlarining olamni qanday anglaganliklarini ifodalovchi bizlarga tushunarli vositalar kam. O'z tushunchamaizdagi olamni biz o'z tilimizdagi so'zlar orqali ifodalaymiz, ular vositasida o'sha hodisalarning xilma-xilligini ifodalashga intilamiz. Bola uchun bunday imkoniyat cheklangan: bunday kezlarda u hech qanaqa chaqiriqlarsiz, og'izga kelgan so'z bilan qanoatlanadi. Narsalar, hodisalar va harakatlar nomlarini o'rganish o'zicha bo'lmaydi, ularni kimlardandir o'rganish lozim, bolalar esa ularni juda kam bilishadi. Aftidan, tovushlarning aytilishi, so'zlarning ifodalanishi hamisha kuchlariga mos kelavermaydi, goho hatto og'irlik qiladi, tovushlarni, bolalar o'zlarini o'rab olgan olamdan tayyor holda idrok etishadi, idrok eta turib imkoniyatlari darajasida yangilashadi, go'yo o'sha olingan holatida hech qanaqa o'zgarishsiz yana olamga qaytarmoqqa intilishadi".[3] Shu tariqa, bolalar nutqida "o'zlarini o'rab olgan olamdan, o'z imkoniyatlari darajasida idrok etilgan va yangilangan " tovushlardan so'z shaklida tovush birikmalari paydo bo'ladi. Ular hech qanaqa ma'noga ega bo'lmasa-da, ohangdorligi jihatidan bolalar qalbiga yaqindir, ularning olamga munosabatlarini ifodalovchi o'ziga xos vositalardir. Shu sababli so'z shaklidagi bunday tovush birikmalarini so'qma so'z tarzida nomlash an'anaga aylangan. Sirasini aytganda, "so'qma so'z, aniqrog'i, so'z shaklidagi tovush birikmalri shartli nom, har xil hodisalarni yopadi", bolalar idrok etgan olamni tovushlar ohangdorligi silsilasida ifoda etadi. " Ehtimol, bolalar o'zlari ijod etgan so'zlarni boshqacha idrok qilishar. Aftidan nimadir o'ylashlariga salgina halal berganidan ular uchun istemollaridagi merosga aylangan so'qma so'zlar zapasi bizlar o'ylagandan ko'ra xiyla ko'proq ko'rinar, ehtimol, kattalarning juda ko'p so'zlari ularga shunday mazmunsiz tuyular. Ammo bolalarda o'z so'qma so'zlari, kattalarga qaraganda, kamroq darajada mazmunsizdir: bu – ko'p hollarda kattalar uchun ularning diskursiv

(sermulohaza, serandisha – O. C) tafakkurlarida har qanday mazmundan mahrum etilgan tovushlar yig'masi, tafakkuri butun bo'lgan, o'zaro munosabatlar olamida so'zlarning ichki shakli va tovushlari obraliligi oralig'ida hech qanday uzilish ko'ra bilmaydigan bolalar uchun so'qma so'z – tilning asl poydevori – mazmuniga to'qdir va ehtimolki, bizlargina uni shunchaki shartli ravishda o'zimizning arshinimizda o'lchab, kattalarning idrok etishlariga muvofiqlashtirib mazmunsiz deya atagandirmiz"[4]. Aslida esa, so'qma so'zlar bolalar nutqiga xos hodisa sifatida faqat ulargina anglaydigan mazmuniga egaki, bu xilma-xil tovucshlarning yig'ilishib, bir butunlikka aylangan holda tovlanishlari asosida paydo bo'luvchi sehrli ohangdorligida bo'rtib turadi. So'qma so'zlardagi ana shu sehrli ohangdorlik ritmga osongina ko'chganidan uni ustomonlik bilan sanash intonatsiyasida qo'llay boshlaganlar, shu asosida so'qma sanamalar yuzaga kelgan.

So'qma so'zning sanamalar "qurilish materialiga" aylanishi – janrning to'la-to'kis bolalar repertuariga o'tish jarayoninng tugaganlini, kattalar ijodkorligiga xos raqamlarga sig'inish an'alaridan batamom tozalanib, bolalar ijodkorligi namunasiga aylanganligini tasdiqlovchi muhim faktdir. Shu ma'noda so'qma sanamalar janrning takomillashgan turi sifatida bolalar poetik folklori arsenalini boyitib, bugungi kunda ham aktiv ijod qilinmoqda:

Abadayni,
Shabayni,
Shab-shabadayni.
Dumala qoq,
Sen chiq-u boq.

Ko'p hollarda nemis va ingliz tillaridagi sanamalarni tarjima qilishda tarjimon ijodiy yondashuv maqsadga muvofiqdir. Jumladan, quyidagi sanamani tarjima qilishda ushbu millatning mentalitetidan kelib chiqib tarjima qilish maqsadga muvofiqroq. Masalan:

Ich und du
Müllers Kuh
Müllers Esel
Der bist du

Sanamalar o'zbek bolalar folklorining necha asrlik tarixga ega bo'lgan va keng tarqalgan, bugungi kunda ham aktiv davom etayotgan janri hisoblanadi. Hech bir janr bolalaridagi ritm tuyg'usini tarbiyalashda sanamaga tenglasha olmaydi. Shu xususiyatga ko'ra u bolalar shoirlari va kompozitorlari diqqatini tortib, adabiy janrga aylanish jarayonini kechmoqda. Samuil Marshak, Daniel Xarmslar rus bolalar poeziyasida sanamalarning ko'rkam adabiy namunalini yaratgan bo'lsalar, M. A'zam, T.Adashboyev, A.Obidjon, Q.Uzoqovlar uni o'zbek bolalar poeziyasi arsenaliga kiritish yo'lida izlanmoqdalar. Bu o'zbek bolalar adabiyotining folklor bilan ijodiy sintezlashuvi jarayonining yana bir samarali omili hisoblanadi.

Demak, sanamalar har bir millatning o'ziga hosligi va urf-odatlar-yu an'alaridan kelib chiqadi. Shunday ekan, ingliz va nemis tillaridagi sanamalarni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida bevosita leksik qiyinchiliklarga duch kelamiz.

Bunday qiyinchliklarni bartaraf etish uchun avvalo, tarjimon yaxshigina soʻz boyligiga ega boʻlishi lozimligi bilan xarakterlanadi.

References:

1. Tabu slov u narodov Vostochnoy Yevropq i Severnoy Azii. 1-tom. Sbor. Muzeya antropologii i yetnografii. -L., 1926 – S. 85-87.
2. Vinogradov G.S. “Russkiy detskiy folg’klor”, Irkutsk, 1930, - S.106.
3. Vinogradov G.S. “Russkiy detskiy folg’klor”, Irkutsk, 1930, - S.108.